

קירוב לבבות

הרב פרופ' יהודה לוי

העזרה לאח היהודי המנוכר ממורשת ישראל להכיר את מורשתו – היא מעיקר חובתו של יהודי בן תורה. ההזדמנות למלא חובה זו היא אחד היתרונות המְשֻׁנָּיִים בשירות הצבאי, אך בת מימוש בפרט בזה העורפי. הזדמנות זו דורשת מאמצים גדולים ומכוונים – הן בידע והן בהתנהגות. במאמרנו זה ננסה להתוות דרך למימוש ולניצול מוצלח שלה.

ראשי פרקים

א. דברי מבוא

ב. היחס של יהודי תורני לחילוני

1. תיאור הבעיה
2. חובותינו כלפי חברינו
- א. אהבת ד'
- ב. ערבות ואפרושי מאיסורא'
- ג. עיקר מצוות תלמוד תורה – לְלַמְּדָה לאחרים
- ד. חסד ואהבת רֵעֵ; לא תעמוד על דם רֵעֶךָ
- ה. מצוות התוכחה
- ו. החזקת התורה
3. התרחקות מהעברין

4. דרישות סותרות!?

- א. עוזבי התורה דְיָמִינוּ
- ב. אֵילוּ רשעים מותר לשנוא?
- ג. גבולות השנאה
5. אזהרה

ג. מה חסר לחילוני?

1. נתינת משמעות לחיים
2. חירות
3. שליטה עצמית
4. הצגה אמיתית של מורשת ישראל
5. דוגמא מעשית – שבת

ד. סוף דבר

א. דברי מבוא

העזרה לאח היהודי המנוכר ממורשת ישראל להכיר את מורשתו, היא מעיקר החובות של יהודי בן תורה. ההזדמנות למלא חובה זו, היא אחד היתרונות המשניים בשירות הצבאי, ובפרט בזה העורפי, שבשל תנאיו יוצר מסגרת עבודה מאומצת, ארוכת שעות וצמודה בצוותא עם החברה החילונית. לא קל לממש הזדמנות זו, כי מימושה דורש הקפדה מיוחדת על המידות הטובות שהתורה דורשת מאתנו. התנהגות כזו – יש בה כדי למשוך אלינו את לבבות אחינו ולקרבת לתורה, אך כאמור, לא קל לעשותה חלק מעצם אישיותנו, כי אם על ידי מסירות ומאמצים מאומצים – ידיעות ומודעות גם יחד. ללא התנהגות כזו, אין סיכויים של ממש שנצליח לנצל את ההזדמנות הגדולה.

ביחסו של יהודי תורני לחילוני, קיימים שני היבטים עיקריים:

א. החובה הנ"ל לעזור לו לחזור למורשתו;

ב. הזהירות מהשפעה מזיקה, העלולה לצמוח מקשר חברתי הדוק.

השירות בצה"ל עשוי לייצר קשר כזה, ומחובתו של חייל נאמן לתורה היא לנצל הזדמנות זו לטובת חבריו המקופחים בהכרת מורשתנו, וזאת תוך הקפדה ושמירה על רמתו הרוחנית שלו.

הן הצגת מורשת ישראל באופן מושך, והן השמירה על שלמותנו הרוחנית דורשות הכנה, וגם התמדה בלימוד התורה. קיים תחום אחד שלימודו מסוגל, בו זמנית, לשרת את שני האתגרים – עיסוק בסוגיות המראות את היתרונות הטמונים בחיי תורה והמכשולים האורבים למנוכר מהם. בין המחברים העוסקים בתחום זה בפרט, הם ר' יהודה הלוי (בספר הכוזרי) והרש"ר הירש (במיוחד בספר חורב). האחרון, אף על פי שחיבוריו נכתבו לפני מאה ושבעים שנה בערך, הם מפתיעים בהתאמתם לעידננו.

להלן נסקור בפירוט-מה את חובותינו לאחינו המנוכרים ממורשתם-מורשתנו, ויותר בקצרה את החסרונות הטמונים בחילוניות.

ב. היחס של יהודי תורני לחילוני¹

1. תיאור הבעיה

לצערנו, עם ישראל מפולג כיום לפלגים רבים. הפילוג הבולט ביותר הוא המפריד בין אלו הרואים את היהדות כפי שהיא מוגדרת בתורה, כיסוד לאומה הישראלית, לבין אלו שבעיניהם הגדרת העם היהודי נתפסת באופן חופשי ולפי הבנתו של כל אחד ואחד – אם בכלל. נראה, שיחסי הגומלין בין שתי הקבוצות הללו, הם אשר יקבעו במידה רבה את כיוון התקדמותו של עם ישראל בעתיד הקרוב.

בשנים האחרונות חלה הידרדרות משמעותית ביחסי הקבוצות הנ"ל. ניתן לכאורה לטעון, שעיקר האשמה להידרדרות זו רובצת על המגזר החילוני; הלא הם מתגרים ברגשות הציבור הדתי ולעתים אף מפלים אותו לרעה, אם מתוך פחד או מתוך התנצחות ודווקאיות. אולם טענה זו מקורה בראייה שטחית של המציאות. כשם שלא נאשים ילד קטן בגין מעשיו, שהרי אין בו דעה להבחין בין טוב לרע, כך אי אפשר להאשים את הציבור החילוני, שהרי רובו ככולו גדל תוך ניכור גמור לתורת ישראל, וכיצד נאשימו בחוסר הבנה לקודשי ישראל, בעוד אנו לא הצלחנו לקרבו לערכים אלה?!

בנוסף לכך, הטלת האשמות אינה מועילה בדרך כלל. לפיכך, במקום להתרכז בשלילה, עלינו להתמקד בחיוב ולחפש דרכים לשיפור המצב העגום. הדרכות והנחיות לתיקון היחסים הלקויים מעניקה לנו התורה, המפרטת לנו את הדרך הישרה שבה עלינו ללכת. אולם, האדם החילוני שלא זכה לכך

1. החומר בפרק זה לקוח מספרי מול אתגרי התקופה, מהד' ג (סיני, ת"א תשסא), שיחה טז.

– כיצד ידע הוא את המעשה אשר יעשה? לכן, דומני שאין עצה, אלא עלינו להכיר באחריותנו לתיקון המצב. היטיב להגדיר זאת הרב אליהו מאיר בלוך, מייסד ישיבת טלז בארה"ב:

היסודות הבריאים בעם ישראל נושאים... באחריות גדולה לגבי האחים הנידחים האלה... תפקידנו הוא... להשתדל ככל האפשר לעורר בהם את החוש היהודי הבריא, הקיים בפנימיות נשמתו של כל יהודי².

עיקר אופן התייחסותו של האדם הדתי לחילוניים נקבע על ידי מערכות של חובה מחד גיסא, וזהירות מאידך גיסא, הנראות כסותרות זו את זו; מחד גיסא, מוטל על בן התורה לקרב למורשת ישראל את אחיו התועים, אך מאידך גיסא, מחויב הוא להישמר פן יושפע מהם לרעה. להלן נגדיר את מערכות החובה והזהירות ובהמשך נדון בסתירה שביניהן.

2. חובותינו כלפי חברינו

חובת הקירוב באה מצד מספר מצוות:

א. אהבת ד'

חז"ל דרשו: "ואהבת את ד' אלוקיך – שיהא שם שמים מתאהב על ידך"³. הרמב"ם מבטא זאת בקבעו: "...שמצוה זו כוללת גם כן שנדרוש ונקרא האנשים כולם לעבודתו"⁴. דאגה זו לקירוב הרחוקים לאביהם שבשמים אינה רק ביטוי של אהבת ד', אלא בכוחה אף לפתח ולחזק את אהבת ד' גם בנו, בחינת "האדם נפעל כפי פעולותיו"⁵. ככל שאנו משתדלים לפתח אהבת ד' אצל אחרים, אהבתנו לו – גם היא מתחזקת⁶.

ב. ערבות ואפיושי מאיסורא'

בתוכחה דרשו חכמינו: "וכשלו איש באחיו – איש בעוון אחיו; מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה"⁷. מכאן למדים אנו, שהתורה ניתנה לכלל האומה, ועל כללה מוטל להוציאה לפועל. עברות של כל יהודי שהוא, כואבות ומזיקות בדיוק כפי שצריך להרגיש כל אחד ואחד ביחס לעברותיו שלו. מלבד זאת, כאשר יהודי אינו מקיים מצווה מסוימת, גם אנו לא יצאנו ידי חובתנו לגמרי; אלא שלרוב אין

2. עלון הסתדרות תלמידי ישיבת טעלז דקליבלנד, טבת תשדמ.

3. יומא פו ע"א, על פי דברים ו ה.

4. ספר המצוות, עשין ג.

5. ספר החינוך מצוה טז.

6. נדמה שזהו עומק כוונת חז"ל בדרשם כנ"ל (יומא פו ע"א): "ואהבת... שיהיה... מתאהב".

7. שבועות לט ע"א, על פי ויקרא כו לו.

התיקון נתון בידינו⁸, וממילא אנוסים אנו, ו"אנוס רחמנא פטריה"⁹. אולם, אם היה בידינו למנוע את חטאו ולא מנענו, אנו נענשים עליו: "כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו – נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו – נתפס על אנשי עירו..."¹⁰.

ג. עיקר מצוות תלמוד תורה – ללמדה לאחרים

עיון במקור מצוות תלמוד תורה: "ולמדתם אותם את בניכם"¹¹ מעלה, שיסוד המצווה הוא ללמדה לאחרים. גם הסוגיה הדנה בחשיבות הלימוד לעומת המעשה, מסיקה שללמדה לאחרים גדול ממעשה, בעוד שמעשה גדול מלימוד לעצמו, הלכך לימוד לאחרים גדול בהרבה מלימוד לעצמו¹². כן משבחת המשנה את הלומד על מנת ללמד לאחרים ואיננה מחשיבה כלל את הלומד על מנת ללמוד; היה אף מי שפירש, כי ללמוד על מנת ללמוד גרידא אינו מידה כלל¹³.

ד. חסד ואהבת רַע; לא תעמוד על דם רַעך

גם בגדרי מצוות "והלכת בדרכיו"¹⁴, המחייבת אותנו לגמול חסדים, נכללת האחריות כלפי החילוניים, וכן במצוות אהבת רַע, שהיא "כלל גדול בתורה"¹⁵.

חסד כיצד? קבעו חז"ל: "ותורת חסד על לשונה – תורה שהיא ללמד [לאחרים] היא תורה של חסד"¹⁶. גם מצד אהבת רַע כתב הרמב"ן במפורש, שמצווה זו מחייבת אותנו להיטיב לו גם בדעת ובחכמה¹⁷. וכך כותב בעל החפץ חיים, בהתייחסו למצוות צדקה, המחייבת אותנו לדאוג לעניים: "העני מדעת, והוא דל יותר מכולם"¹⁸. יש אף שפסקו, כי מצוות השבת אבדה – אבדת נפשו – גם היא שייכת כאן. בהקשר זה נזכיר את דברי מהרשד"ם: "אם להציל דם חברו חייב לטרוח... להציל נפשו מני שחת, על אחת כמה וכמה שחייב"¹⁹. כן כתב הש"ך: "להשיב אבידה לבעלים, ובכלל זה **חוב גמור** להשיב בתוכחה נפש החוטאת"²⁰. וכן מובא במנחת חינוך, שאנו מחויבים בתוכחה לא רק

8. "אף על פי שיצא – מוציא, שהרי כל ישראל ערבים זה בזה במצוות", ר"ה כט ע"א ורש"י שם.

9. לגבי פטור האנוס עיין בנדרים כז ע"א.

10. שבת נד ע"ב.

11. קידושין כט ע"ב, על פי דברים יא יט. וראה באריכות מאמרי "על מצות תלמוד תורה" בקובץ המעין, טבת תשנ"ד, עמ' 51.

12. ב"ק יז ע"א ושם ברש"י ובתורה והאמר. ויש חולקים, ועי' בפרוטרוט שערי תלמוד תורה (ש"ה פ"א). לבירור לגבי מהו לימוד תורה לשמה – ראה שם שער א.

13. משנה אבות ד ה, ועיין לחם שמים שם.

14. דברים כח ט.

15. ירושלמי נדרים ט ד.

16. סוכה מט ע"ב, על פי משלי לא כו.

17. רמב"ן ויקרא יט יז.

18. אהבת חסד ח"ג פ"ז.

19. שו"ת מהרשד"ם חו"ד סי' רד; וכעין זה מובא גם בשל"ה תורה שבכתב, פרשת כי תצא, קרוב לסוף, בשם מנחם הבבלי.

20. ש"ך, פועל צדק, עשין רכ.

מכוח מצוות עשה שבה, אלא גם משום לא תעשה של "לא תעמד על דם רעך"²¹, וגם מכוח מצוות "והשבות לך"²².

ה. מצוות התוכחה

מצווה אותנו התורה: "לא תשנא את אחיך בלבבך, הוכח תוכיח את עמיתך, ולא תשא עליו חטא"²³. נחלקו הראשונים במשמעות מצווה זו: יש שפירשו אותה כמקור לחובת "אפרושי מאיסורא" כנ"ל²⁴, ברם אחרים פירשוה כמצווה בפני עצמה²⁵, וטעמה הוא סילוק השנאה והשכנת השלום בין אנשים²⁶. לכן, התוכחה צריכה להיות "בינו ובין עצמו, וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו"²⁷. וכתב המלבי"ם, שלשון "תוכיח" הוא בראיות, ולא כ"מוסר", המתבטא בכפייה בשוטים או בדברים²⁸. לפי זה, כאשר מטרת מצוות התוכחה נועדה למנוע שנאה – מובן מדוע אין זו רק מצווה, אלא בגדר "חובה" שלא לומר דבר שאינו נשמע, משום "אל תוכח לך פן ישנאך"²⁹. פירוש הדבר, שאם יוכיח אדם כשאינן הדבר מועיל – במקום למעט שנאה ילבה אותה, שהרי תתעורר באדם שנאה כלפי מוכיחו.

החובה שלא לומר דבר שאינו נשמע, מחייבת אותנו לגשת למצוות התוכחה מתוך הכנה ראויה. דברינו יהיו נשמעים רק בתנאי שאנו מבינים את הלך מחשבתו של איש שיחנו. לפעמים, דורש הדבר עבודת הכנה רצינית, ובטרם ניגש להוכיח, עלינו לוודא שאמנם מוכנים אנו לדבר, פן נבוא לתקן ונמצאנו מקלקלים. אף על פי שמשימה זו קשה מאוד, וכבר אמרו שאין בדור הזה מי שיודע להוכיח³⁰, אם ניגש למשימה מתוך אהבת רע והכנה טובה – בוודאי נזכה לסייעתא דשמיא, ו"הבא ליטרה מסייעין אותו"³¹.

21. ויקרא יט טז.

22. מנחת חינוך, סי' רלט סק"ד.

23. ויקרא יט יז.

24. רמב"ן שם; ה"ר יונה שע"ת ש"ג סי' עב.

25. ס' יראים (השלם) סי' רנג; סמ"ג עשין סי' יא; ומפורש כן בשו"ת מהר"ם שיק חלק א"ח סי' שז; ר"א וסרמן, קובץ שיעורים ביצה סי' סד.

26. ספר החינוך, מצוה רלט.

27. רמב"ם הל' דעות ו ז.

28. מלבי"ם ויקרא יט יז.

29. יבמות טה ע"ב, על פי משלי ט ח.

30. ערכין טז ע"ב.

31. שבת קד ע"א.

1. החזקת התורה

"ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת – למד ולימד, ושמר ועשה, והייתה ספיקה בידו להחזיק ולא החזיק, הרי זה בכלל ארור"³². ופירשו הראשונים, דהיינו חיזוק שמירת מצוות התורה בידי אחרים, ודאגה שגם הם יקיימו אותן³³.
הרי עוד חובה גדולה הדורשת מאתנו קירוב רחוקים.

3. התרחקות מהעבריינין

כל הנ"ל הנו צד אחד של המטבע, בעוד שצדו השני הוא החובה המוטלת עלינו להיזהר ולפרוש מן הרשעים, להתרחק מהם, פן ישפיעו עלינו לרעה. "אל תתחבר לרשע"³⁴. וכה היה דבר הנביא ליהושפט המלך: "בהתחברך עם אחזיהו, פרץ ד' את מעשיך"³⁵. טעם הדבר עולה מדברי הרמב"ם: "דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחרי רעיו וחבריו"³⁶. יתרה מזאת, דרשו חז"ל: "יראת ד' שְׁנֵאת רע – מי שראה בו דבר ערווה, מצווה לשנאתו"³⁷. וכן אמר דוד המלך על המינים: "הלא משנאיך ד' אשנא, ובתקוממך אתקוטט. תכלית שנאה שְׁנֵאתים, לאויבים היו ל"³⁸.

4. דרישות סותרות!?

כדי לפרנס יחדיו שתי דרישות סותרות אלו, יש לשאול שלוש שאלות יסודיות:

א. האם ה"חילוניים" של ימינו הם בגדר "רשעים"?

ב. איזה רשע מצווה לשנוא?

ג. כיצד אמורה להתבטא השנאה?

א. עוזבי התורה דימינו

כותב הרמב"ם:

במה דברים אמורים [בכופר, שנחשב כיוצא מכלל ישראל] – באיש שכפר בתורה שבעל פה במחשבתו... אבל בני התועים האלו ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם... הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגדלוהו... שהרי הוא כאנוס, ואף על פי ששמע אחר כך. כך אלו שאמרנו

32. ירושלמי סוטה ז ד, על פי דברים כז כו.

33. רש"י, רמב"ן ובעל הטורים הארוך שם.

34. משנה אבות א ז.

35. דה"ב כ לו.

36. הל' דעות ו א.

37. פסחים קיג ע"ב, על פי משלי ח יג.

38. שבת קטז ע"א, על פי תהלים קלט כא-כב.

האוחזים בדרכי אבותם... לפיכך ראוי להחזירם בתשובה ולמשכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה.³⁹

השולחן ערוך והרמ"א פסקו כדברי רמב"ם להלכה⁴⁰, וכן הביאום פוסקי ימינו, כגון בעל הערוך לנר, הרש"ר הירש, חזו"א, בעלי ש"ת אחיעזר ואגרות משה⁴¹.

עוד ייתכן לומר, שחילוניותם של רבים מה"חילוניים" איננה עקרונית כלל, כי אם פרי השפעות מקריות והרגלים אקראיים, כך שתקפים לגביהם דברי בעל מגדל עוז על החוזרים לדת עכ"ם: "רבים שאין להם דעת להבחין, ואין פיהם ולבם שוין"⁴². הדבר דומה לגוי שגיררו הלל חרף סירובו לקבל את התורה שבעל פה, אף על פי שבזה לכאורה נעשה אפיקורוס. ופירש רש"י: "שלא היה כופר בתורה שבעל פה, אלא שלא היה מאמין שהיא מפי הגבורה, והלל הובטח שאחר שילמדנו, יסמוך עלי"⁴³.

לאור האמור, אין ל"חילוניים" דְּמִינוּ דין רשע כלל, וממילא, עצם חובת ההתרחקות לא שייכת בהם.

ב. אילו רשעים מותר לשנוא?

כתב ר' יהונתן מוולין:

ליזהר מלאו דלא תשנא, ואף ברשע גמור, יש איסור לדעת מהר"מ מלובלין לשנואתו כל זמן שלא הוכיחו⁴⁴, ואין בדור הזה מי שיודע להוכיח; שמא אם היה לו מוכיח היה מקבל... כמו שאמרו אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו.

שני מאורות הדור הקודם, בעל החפץ חיים והחזו"א, הביאו בכתביהם⁴⁵ את דברי מהר"ם מלובלין הללו, ומכיוון שפך – משמע שהם נוקטים להלכה, כי בדורנו אסור לשנוא אפילו רשעים גמורים.

ומפרש רש"י על הקביעה בגמרא, שאין בדור הזה מי שיודע להוכיח: "שאינו יודע להוכיח – דרך כבוד, שלא יהיו פניו משתנים"⁴⁶. ומר"ר ר"י קמנצקי ע"ה פירש עוד: "המוכיח צריך לאהוב את החוטא בשעה שמוכיחו, [ואולי זו הסיבה לדברי התנא] תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח"⁴⁷.

39. הל' ממרים ג ג.

40. ב"י א"ח סי' שפה; יו"ד סי' קנט ד"ה ולענין; רמ"א שם ס"ו.

41. שו"ת בניין ציון ח"ב סוף סי' כג; רש"ר הירש מובא בקובץ מוריה, חשון תשל"ב (עמ' 340-399); חזו"א הל' שחיטה סי' ב ס"ק כת, ושם יבום סי' קיח סק"ו; שו"ת אחיעזר, קובץ אגרות, שער א, דברי הלכה סי' ס; אג"מ א"ח ח"ד סי' צא אות ו.

42. מגדל עוז על רמב"ם הל' תשובה ג ז ד"ה ואני אומר.

43. שבת לא ע"א, רש"י ד"ה גיירה.

44. שו"ת מהר"ם לובלין סי' יג.

45. ס' מרגניתא טבא (מודפס בסוף אהבת חסד של בעל חפץ חיים) סי' יז; חזו"א חלק יו"ד שחיטה ב כח. אבל עיין ס' חפץ חיים כלל ד א"ז – שם נראה שכוונתו רק למי שלמד ויודע ומתמרד.

46. ערכין טז ע"ב, רש"י שם.

47. ר"י קמנצקי, אמת ליעקב פ' ויצא כט ד, ועיין שם ראיות לזה.

ג. גבולות השנאה

צורת ביטוי השנאה גם לגבי אותו רשע שמצווה לשנאו מצריכה בירור: לדעת התוספות, "אין לו להראות איבה בגלוי, דאם כן אף הוא [העברייין] ישנאנו, דהא כתיב 'כמים הפנים לפנים', ואולי יבואו לידי שנאה רבה וקטטה גמורה"⁴⁸. הרי שלפחות לפי דעה אחת אסור שהשנאה תורגש על ידי העברייין, פן תיווצר שנאה הדדית. מדברי התוספות שם, ששנאה גמורה אסורה, ניתן אולי ללמוד שמותר לשנוא רק את הרע שבו, ולא את האיש עצמו; כך מפורש בדברי בעל התניא⁴⁹, וכן משמע אף מדרשת חז"ל, שלמדו את מצוות השנאה מהקרא: "יראת ד' שנאות רע" – "רע" ולא "רשע"⁵⁰. ניתן להסיק זאת גם ממעשה ברוריה, אשת ר' מאיר, שהוכיחה את בעלה ודרשה ממנו להתפלל על הרשעים שהציקו לו, שיחזרו בתשובה⁵¹.

אפילו על אדם שיש לו דין של מין ואפיקורוס, שעליו אמרו חז"ל שמורידין ולא מעלין, כתב החזו"א:

ונראה, דאין דין 'מורידין' אלא בזמן שהשגחתו ית' גלויה, כמו בזמן שהיו נסים מצויים... והכופרים אז בנליזות מיוחדת בהטיית היצר לתאוות והפקרות, ואז היה ביעור רשעים גדרו של עולם... אבל בזמן ההעלם, שנכרת האמונה מדלת העם, אין במעשה הורדה גדר הפרצה, אלא הוספת פרצה, שיהיה בעיניהם כמעשה השחתה ואלומות ח"ו. וכיון שכל עצמנו לתקן – אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון, ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה, במה שידנו מגעת⁵².

5. אזהרה

עם כל הנ"ל, בל נשכח את דברי הרמב"ם: "דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו"⁵³. אף אם בטוחים אנו שלא נושפע מסביבתנו, הרי הרמב"ם קבע שזו "דרך ברייתנו" – ומבחינה זו, העובדה שהאנשים בסביבתנו "נחשבים כאנוסים" לא תעזור. אין מנוס, עלינו להיות ערים לסכנה!

ג. מה חסר לחילוני?

כדי לעזור לנו לשכנע את חברנו החילוני שלטובתו שלו אנו מקרבים אותו, עלינו לדעת מה באמת חסר לו, וכי חיי תורה הם הם המסוגלים למלא את החסר לו באמת.

48. שיטה מקובצת ב"מ לא ע"א ד"ה תא שמע אוהב. ובפסחים קיג ע"ב תוד"ה שראה: "ובאין מתוך כך לידי שנאה גמורה", על פי משלי כז יט.

49. ליקוטי אמרים (תניא) פרק לב.

50. פסחים קיג ע"ב, על פי משלי ח יג.

51. ברכות י ע"א.

52. חזו"א חיו"ד הל' שחיטה ב טז.

53. הל' דעות ו א.

במבט ראשוני מתקבל הרושם, כי החילוני מאושר; הרי הוא חופשי ולא חסר לו דבר. ברם, אם נעמיק קמעא נגלה, שחסר לו עניין יסודי מאוד, וניווכח, שאפילו החירות, שכה מרכזית היא לאושרו, חסרה לו.

1. נתינת משמעות לחיים

מעצם טבעו, כל בן אדם מחפש משמעות לחייו, וכל עוד לא מְצָאָהּ, הריהו מרגיש לקוי. מעניין לגלות, שמספר אסכולות פסיכולוגיות מן החשובות ביותר מונות רגש של שאיפה, משמעות ומימוש עצמי, כתנאי יסודי לבריאות נפשית:

"הפסיכולוגיה האנליטית" של קרל יונג, למשל, מתבססת על עיקרון זה. ביטוי לכך אנו מוצאים באמרתו המפורסמת: "בין כל הפציינטיים שלי שהיו בחצי השני של חייהם – כלומר, מעל לגיל שלושים וחמש – לא היה אף אחד שבעייתו לא הייתה, בסופו של דבר, למצוא השקפה דתית לחייו... אף אחד מהם לא נרפא עד שהצליח לחזור להשקפת חייו הדתית"⁵⁴.

עקרון ה"מימוש העצמי" של אברהם מסלו (Abraham Maslow's "self-actualization") נמצא על אותו ציר. לדעתו, הצורך החיוני ביותר – לאחר הצרכים הגשמיים (אוכל ודירה) ואהבה – הוא מימוש עצמי. צורך זה גורם לילד הקטן להתעקש ולהתמודד עם כל מיני אתגרים בעצמו, וכן הוא הגורם לרבים ממשוחררי צה"ל לנסוע למזרח הרחוק במטרה "למצוא את עצמם", כלומר, למצוא ייעוד ומשמעות לחייהם. והרי זה בדיוק מה שהתורה מעניקה לנאמניה.

הפסיכולוג היהודי ויקטור פרנקל, ששרד במחנה הריכוז אושוויץ, כתב בספרו "האדם מחפש משמעות", שבעיקר אלה שמצאו משמעות לחייהם – הם ששרדו במחנה, והאחרים – רובם מתו. על סמך תופעה זו הוא הסיק, שרגשי משמעות לחיים הנם חיוניים וייסד שיטת "לוגותרפיה" בפסיכולוגיה לאור מסקנה זו.

אמנם, כל אחד יכול לאמץ לעצמו משמעות לפי בחירתו, אולם המבחן המכריע יתרחש כאשר מטרתו הנבחרת תתנגש עם האינטרסים האנוכיים שלו. אם אין יסוד בריא וחזק לאידיאל שהתווה לעצמו, האדם יתקפל במהרה – האידיאל שלו ייעלם ולא תישאר לו אלא אנוכיותו הקטנונית. רק האמונה באלוקים יכולה לספק לאדם את המשמעות היציבה שהיא כה חיונית לו.

2. חירות

התבוננות בחופש הפעולה האמור להעניק לחילוני את אושרו מציבה לפנינו את השאלה: האם הוא באמת חופשי? התעמקות מועטה בעניין תטיל ספק ממשי בדעה הרווחת. יש מקום לטעון, שחוסר שאיפה רוחנית הופך את האדם כמעט לרובוט נטול בחירה; וככלב רעב שמניחים אוכל לפניו, שאין

⁵⁴ C.G.Jung, Psychology & Religion, Bolling Ser. XX, 2nd Ed., Princeton 1969; p.509.

לו בָּרָה אלא לאכלו, או כשור בתקופת הייחוס שפרה נקריה בדרכו, שאין לו בררה אלא להרביעה – כך אדם המחוסר אידיאלים, ידוע מראש כיצד יפעל בכל מצב נתון. האם נכון לכנות מצב כזה כ"חופשיות"? כל עוד לא אימץ האדם לעצמו מטרות-על מעבר לאינטרסים הצרים שלו – אין לו בָּרָה כלל. ביטוי לכך נמצא בדברי חז"ל: "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה"⁵⁵, קרי דווקא איש האמונה, שמציב לעצמו מטרות רוחניות (כגון חיי תורה) – יש לו בחירה, רק הוא בן חורין באמת. ברם, החירות כשלעצמה – אין בה די...

3. שליטה עצמית

כותב ריה"ל בספר הכוזרי:

הכוזרי: תאר נא לי אפוא, מה הם מעשי החסיד אצלכם.

החבר: החסיד הוא האיש המפקד על מדינתו, הנותן לכל יושביה את לחם חוקם, ומספק להם כל צרכם במידה נכונה, והוא נוהג בכולם בצדק. לא יעשוק איש מהם, ולא יתן לאיש יותר ממנתו הראויה לו. כי על כן הוא מוצא את כולם, בשעה שהוא צריך להם, נשמעים לו, ממהרים להיענות לקריאתו, עושים ככל אשר יצו ונזהרים מכל אשר יאסור עליהם.

הכוזרי: לחסיד שאלתיך, לא למושל.

החבר: החסיד הוא הוא המושל, שהרי כל חושיו וכוחותיו, הנפשיים והגופניים, סרים אל משמעתו, והוא מנהיג אותם הנהגה מדינית ממש, כמו שנאמר: "ומושל ברוחו מלכד עיר"⁵⁶.

דברי החבר ממחישים בהירות את השליטה העצמית כתנאי לאושר של ממש. בלעדיה, אפילו האידיאל המושלם ביותר – יישאר רעיון גרידא וללא השפעה על חיינו. לכן באה התורה עם הלכותיה המרובות, אשר קיומן מטפח בנו שליטה עצמית.

4. הגעה אמתית של מורשת ישראל

נשאלת השאלה: מדוע משוחררי צה"ל, כביטוי החזק ביותר לצימאון האדיר של בקשת האמת, מחפשים משמעות לחייהם במקומות רחוקים ונידחים, תרתי משמע, ולא במורשתם הם? והרי מורשת ישראל טובה היא מאוד מאוד ואף מושכת את הלב?

התשובה לכך נעוצה בתדמית המעוותת שיש למורשת ישראל בציבור הרחב. אצל רבים התקבל רושם שָׁגוּי, שאיכשהו היהדות דומה לנצרות. חושבים הם בטעות, שהיהדות כנצרות שמה לה דגש בעיקר בעולם הבא, ומעודדת את הזנחת ענייני העולם הזה. לא יודעים הם, כי התורה מלמדת

55. ברייתא, פרקי אבות ו ב.

56. כוזרי מאמר שלישי ב-ה, על פי משלי טז לב.

אותנו "יפה שעה אחת של... מעשים טובים בעולם הזה, מכל חיי העולם הבא"⁵⁷, וש"עתידי אדם ליתן דין וחשבון על כל מה שראתה עינו ולא אכל"⁵⁸, ואף ש"כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון"⁵⁹.

נגזרת לתדמית זו היא התפיסה המוטעית, שהתורה מתנגדת ללימוד המדע, אולם אליבא דאמת, לחז"ל יש גישה חיובית למדעי הטבע. בהקשר זה נזכיר את דברי ר' יעקב פרונצל:

כל חכמה מהשבע חכמות המדעיות היא משובחת בעיני חכמינו, ואהבו אותה אהבה גמורה, ומעולם לא תמצא בשום הגדה בעולם – לא בבבלי ולא בירושלמי ולא בשום מדרש – שגינין הם ז"ל שום חכמה⁶⁰.

כן כותבים רבנו בחיי והמהר"ל:

כל החכמות נצרכות ללימוד התורה, והן סולם לעלות לחכמת האלוקות⁶¹.

בהקשר זה, ראוי להזכיר כי גדולי החוקרים וגדולי התורה תמימי דעים בדבר, שלא תיתכן סתירה של ממש בין התורה למדע. נצטט את השניים הגדולים שבמחוללי המהפכה של המדע החדש – אלברט איינשטיין (שגילה את תיאוריית היחסות) ומקס פלאנק (שגילה את תיאוריית הקוונטים):

כעת, אף על פי שתחומי הדת והמדע כשלעצמם קבועים הם בבירור, בכל זאת קיימים ביניהם יחסים ותלות הדדית חזקה. את המדע יכולים ליצור רק אלה החדורים במלואם שאיפה לאמת ולהבנה; אך המקור לכך נובע מהספירה הדתית⁶².

לעולם לא יכול להיות שום ניגוד אמתי בין הדת למדע, כי האחד הוא ההשלמה של משנהו. כל איש רציני ובעל מחשבה מבין שיש להכיר את היסוד הדתי בטבעו ולפתחו, כדי שכל כוחות הנפש שלו יפעלו יחד מתוך שיווי משקל והרמוניה מוחלטת. ובאמת לא היה זה מקרה שהוגי הדעות הגדולים ביותר בכל הדורות היו גם בעלי רוח דתית עמוקה⁶³.

5. דוגמא מעשית – שבת

כדוגמא מעשית לקירוב, ניקח את השבת. אפשר להסביר לחבר שכל בן אדם זקוק, מזמן לזמן, לתקופת מרגוע כדי להפנות את מבטו פנימה, לחשוב "לאן אני הולך? בעצם, בשביל מה אני טורח?". השבת עשויה לספק בדיוק תקופת מרגוע כזו: האדם יושב במנוחה, מוציא מראשו את כל דאגותיו, ללא הפרעות מהטלפון הנייד; לא מחויב הוא להגיע לשום מקום. כל המשפחה יושבת

57. משנה אבות ד יז.

58. ירושלמי קידושין ד יג.

59. משנה אבות ב ב, וש"ע א"ח סי' קנו.

60. ש"ת בדבר לימוד החכמות. בס' דברי חכמים, עמוד עא.

61. רבנו בחיי: אבות סוף פרק ג; מהר"ל: נתיבות עולם, נתיב התורה יד (עמ' ס).

62. A. Einstein, Out of My Later Years, Philos. Libr, New York 1950; p.26.

63. M. Planck, Where Is Science Going?, Norton, New York 1932; p.168-9.

בצוותא מסביב לשולחן לסעודת שבת המלווה בזמירות נעימות, או בשיחה העוסקת גם ברעיונות רוחניים – אם יש כאלה. יש שדימו את השבת לתחנת דלק נפשית, שמגיעים אליה למלא את המנוע הרוחני.

אחרי הסבר מעין זה, אפשר להזמין את החבר לבית לשבת כדי לחוות בעצמו את החוויה המרוממת הזאת. אם המארח הכין דברים כראוי – נראה שסעודת שבת כזו תתרום את שלה לקרב את יופייה של השבת – ואולי של מורשת ישראל כולה – אל לבו של החבר החילוני.

ד. סוף דבר

לסיום, נשוב לנקודה שבה פתחנו את דברינו: חשוב שהתייחסותנו לחילוני תהיה לטובתו ממש. עלינו לזכור, שהמפתח העיקרי הוא התנהגותנו שלנו. באותה המידה שיתרשם הזולת מאצילות אישיותנו ויושר אופיינו – ירצה לאמץ את דרכנו, וכדברי חז"ל:

ואהבת את ד' אלוקיך – שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו באמונה ודבורו בנחת עם הבריות. מה הבריות אומרות עליו: אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה. אוי להם לבריות שלא למדו תורה. פלוני שלמדו תורה, ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו. עליו הכתוב אומר⁶⁴: ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר⁶⁵.

נדרש כאן מאמץ עצום; אך אם נצליח – נצא בעז"ה גם אנו נשכרים מאוד מאוד.

64. ישעיהו מט ג.

65. יומא פו ע"א.